

DRONNING LOUISES BOGSAMLING

AF

INGRID ILSØE

Grundten til Det kongelige Bibliotek er lagt af Frederik III og hans efterfølgere på tronen, men rundt om i samlingerne findes umiskendelige vidnesbyrd om, at også de danske dronninger har haft glæde ved at eje bøger og håndskrifter – og dermed givet nuancer til hvad man finder i samlingerne idag.¹⁾ Sporene går i ubrudt række tilbage til Frederik I's dronning Sophie, men de tydelige spor er desværre ofte fåtallige, kun for få af dronningernes vedkommende kender vi det fulde omfang af deres bibliotek. En af undtagelserne er det bibliotek som tilhørte Frederik IV's dronning Louise (1667-1721).

Dronning Louise var datter af hertug Gustav Adolf af Mecklenburg-Güstrow og havde fra sit hjem overtaget en stærk religiøsitet og positiv indstilling til den frembrydende pietisme. Hendes fader nærede, som personligt meget from, stor interesse for teologien og kirkens liv og var af den formening, at „unsere Reformation einer Reformation bedürfe.“²⁾ Hun ægtede Frederik IV i 1695. Ægteskabet var fra hans side ikke et inklinationsparti. Christian V havde begrænset prinsens valg af brud til en række tyske lutheranske prinsesser, og han friede til Louise af den for ham ikke uvæsentlige grund, at han havde fået det indtryk, at hun ikke ville volde ham „molestie“, dersom han skulle begå et lille ægteskabeligt fejltrin. Det blev som bekendt ikke ved et enkelt. Frederik IV indlod sig i det ene forhold efter det andet og lod sig endog vi til venstre hånd til to af sine elskerinder, først 1703 til Elisabeth Helene Vieregg, den preussiske gesandts datter som døde i 1705, og anden gang i 1712 til Anna Sophie Reventlow, som efter dronning Louises død i 1721 blev Frederik IV's anden dronning. Dronning Louise og Frederik IV fik i årene 1697-1706 fem børn, hvoraf kun to, den senere Christian VI og prinsesse

Charlotte Amalie, nåede voksen alder. Især efter Frederik IV's forbindelse med Anna Sophie Reventlow blev dronningens stilling yderst tilbage trukket, selvom hun ved officielle lejligheder stadig optrådte som landets dronning. En trøst må hun formodes at have søgt i den pietistisk farvede religiøsitet hun var præget af, og hendes bogsamling vidner da også om hendes overvejende religiøse interesse, idet hovedparten af samlingen består af opbyggelige skrifter, en omstændighed der var kendt i samtiden, og som omtales af C. F. Læmmels i den trykte dedikation til dronningen i hans „Erfreulicher Gnaden-Spiegel des liebevollen und gnädigen Gottes“.³⁾

Dronning Louises bogsamling er registreret i hele to kataloger, nu i Kgl. Bibl.s arkiv. Den ene er en håndskreven katalog i helbind af brunt kalveskind, i det følgende benævnt kat. 1.,⁴⁾ den anden, med et papir omslag, har titlen „Verzeichniss der Bücher welche Ihre Königl. Maj. die Gottsel. Königin hinterlassen“, herefter benævnt kat. 2.,⁵⁾ og er en fortegnelse med vurderingspriser over dronningens bibliotek, affattet da bøgerne efter hendes død i 1721 indlemmedes i Kgl. Bibl. D.v.s. da hovedparten indlemmedes, for en sjettedel tilfaldt datteren, prinsesse Charlotte Amalie, hvis anpart desuden er optegnet på en særskilt liste.⁶⁾ Da prinsessen imidlertid døde ugift i 1782, tilfaldt hendes bøger Christian VII, og således kom da også de bøger hun arvede fra sin moder til Kgl. Bibl.⁷⁾ Kun om to værker ved vi bestemt, at de gik andetsteds hen, idet katalogerne oplyser, at dronningen havde skænket dem til sin kabinetssekretær Peder Lüders.⁸⁾ Det drejer sig om Christian IV's bibel 1633 og Charles Drelincourts „Trost der gläubigen Seelen“, Basel 1677. – [Joh. Ludv.] „Gottfrieds Chronick“ (1630 og senere) og sammes „neue Welt“ (1631) havde dronningen lånt henholdsvis af Lüders og „aus der Königl. Bibliothec“.

I begge kataloger står bogtitlerne opdelt i 4 grupper efter formaterne folio, kvart, oktav og duodez. I kat. 1 er rækkefølgen inden for hvert format temmelig tilfældig og uden nogen nærmere systematik, bortset fra at indbundne bøger stort set kommer først inden for de enkelte formater, mens bøger med papiromslag kommer til sidst. Bogtitlerne gives nogenlunde udførligt med alle fornødne bibliografiske oplysninger: forfatter, titel, trykkested, trykkeår og indbindingstype. Endelig anføres det også om en bog er forsynet med kobberstik. Hvor der er tale om samlingsbind anføres de enkelte titler. Bindene nummereres fortløbende inden for hvert format, og et nummer kan således betegne dels en enkelt bog, dels flere bøger samlet i ét bind, og dels et enkeltbind af et flerbindsværk. Antallet af bind er alt i alt 634, henholdsvis 65 i folio, 182

Dronning Louise. Kopperstik af J. Friedlein efter maleri af J. d'Agar i H. G. Masius, Heilige Passions Gedancken, 1700. Originalens størrelse. Samme stik, men i folioformat, har Friedlein udført til H. Bornemanns 'Salvings-Act', 1700, som pendant til stikket af Frederik IV. Begge bøger fandtes i dronningens bibliotek, og eksemplarerne i Kgl. Bibl., indbundet i henholdsvis sort og rød fløj, stammer sandsynligvis herfra.

i kvart, 205 i oktav og 182 i duodez, mens antallet af bibliografiske enheder bliver 564. Det yngste trykkeår, der forekommer, er 1715. Dronningens forgyldte monogram uden på bindet viser, at katalogen har været udfærdiget til hendes brug.

I *kat. 2* er bøgerne indført efter et vist system, der dog ikke er strengt overholdt. Inden for hvert format er rækkefølgen: bibeludgaver, bibeludlægninger, prædikensamlinger, andre opbyggelses- og andagtsbøger, kateketiske skrifter, salmebøger og til sidst ikke-religiøs litteratur uden noget nærmere system. Efter hvert format anføres i 2 grupper dels manuskripter, dels et antal bøger der er til bogbinder eller er dubletter. Bogtitlerne gengives meget summarisk, forfatterne anføres snart med, snart uden fornavn, titlerne som oftest i stærkt forkortet form, og trykkested og -år udelades næsten overalt. Indbindingstypen angives kun i enkelte tilfælde, åbenbart kun hvis bindet har haft betydning for vurderingen, enten ved at være særlig kostbart eller ved at være i særlig dårlig forfatning. Ud for hvert værk anføres vurderingsprisen i en særlig rubrik, og de bøger, som prinsesse Charlotte Amalie arvede, er afmærkede med en parentes om nummeret samt en understregning af titlen. I modsætning til *kat. 1* nummereres her hvert værk under ét, mens samlingsbind kun får ét nummer, og kun den første bog indbundet heri anføres, hvorved en del bøger ikke bliver nævnt. Antallet af bibliografiske enheder bliver da her 618, fordelt på formaterne med 35 i folio, 192 i kvart, 233 i oktav og 158 i duodez. I disse tal er medregnet forskellige håndskrifter og skrivekalendere, bl.a. *kat. 1*, den håndskrevne „Catalogus von der Bibliothec“. I den hidtidige litteratur om dronning Louise angives samlingens størrelse til 385 bind, et tal der er opstået ved en pudsigt misforståelse af slutningen af *kat. 2*, hvor den samlede vurderingssum opgives til 385 daler!⁹) *Kat. 2* omfatter således lidt flere bøger end *kat. 1*. Tilvæksten udgøres især af ikke-religiøs litteratur samt af bøger trykt senere end 1715 såsom „Beskrivning over de Solenniteter, med hvilke efter Kong Frid. d. Fierdes Befallning det andet Jubilæum siden Reformationens Begyndelse udi otte Dage er bleven celebreret“, Kbh. 1717, og Hans Thomsøn Trojels „Vor Frelsers Kirckis Jubel-Aar“, Kbh. 1718.

De fleste af bøgerne har været indbundet i gode solide bind, på ingen måde prangende eller særlig kostbare. En mindre del har været indbundet i fløjl, sort eller rødt, enkelte særligt pragtfuldt udstyret med guldbroderi som eksemplaret af Frederik IV's salvingsakt „in roth brodiret Sammit“ (*kat. 1*, 2° nr. 1)¹⁰) eller Poul Vindings mindetale over Conrad Reventlow, Anna Sophie Reventlows fader, ligeledes i rødt fløjl „mit Gold

brodiret“ (kat. 2 s. 2.).¹¹⁾ I sort fløj „mit gestichten güld. Crohnen“ d.v.s. overbroderet med kroner i guldbroderi har eksemplaret af H. G. Masius’ „Heilige Passions-Gedanken“ (med trykt dedikation til dronning Louise) været indbundet (kat. 2 s. 21).¹²⁾ Andre forekommende bindtyper er dels „Eng. B.“ d.v.s. spejlbind, dels „roth Saffian“ eller blot omslag af enten „bunt pap.“, „Türck pap.“ eller „weiss pap.“. Størsteparten af bogsamlingen har imidlertid været indbundet i „Fransch. Band“, d.v.s. fransk bind, et solidt hellæderbind uden anden udsmykning end i det højeste gulddekoration på bindets ryg. I enkelte tilfælde har bindene været forsynet med dronningens monogram, som det ses f.eks. på bindet af kat. 1 og af et dronningen tilhørende manuskript „Heilige Betrachtungen aus Bernhards und August“, nu i Gl. kgl. Saml. 1545 4°.¹³⁾ Det drejer sig om uddrag af Bernhard af Clairvaux’ og Augustins skrifter foretaget af dronningens kammersekretær Johan Philip Ratecken, en indvandret tysker der havde studeret teologi og havde været informator for nogle børn, dronningen lod opdrage.¹⁴⁾ Bogen, der har en dedikation til dronningen dateret 9.3.1700, er indbundet i brunt helbind, som nævnt med dronning Louises kronede monogram midt på bindet omgivet af en krans af kronede monogrammer. Og det er jo netop det fascinerende ved de to kataloger, at det på grund af overdragelsen af bøgerne til Kgl. Bibl. idag er muligt ved deres hjælp at finde frem til nogle af de eksemplarer, dronningen har haft ved hånden. Bibliotekets eksemplar af Masius’ „Passions-Gedanken“ er just som beskrevet indbundet i sort fløj overbroderet med kroner i guldtråd. Det er også sandsynligt, at Kgl. Bibl.s eksemplar af Frederik IV’s salvingsakt hidrører derfra, idet der findes et eksemplar i ganske identisk indbinding bevaret i Kongens Håndbibliotek, som altså må formodes at have været Frederik IV’s eksemplar.¹⁵⁾ I rødt fløj er ligeledes Joh. Schallers „En dansk velbegrunder og tydelig grammaticalisk Indledning til det Høytyske Sprog“¹⁶⁾ og Georg Alexander Leopolds „Unvorgreifliche Gedanken von Gott“,¹⁷⁾ – i sort fløj (og med trykt dedikation til dronningen) Meganders „Totes-Spiegel“,¹⁸⁾ – i „Türck Pap.“ d.v.s. grønt papir med guldtrykt mønster af blomster og fugle „Der eröffnete Louvre“¹⁹⁾ og Fortunander „Der Galante und in dieses Welt-Leben sich recht schickende Mensch“,²⁰⁾ – og samlet i et spejlbind Joh. Mathesius’ „Neu-Jahr Mathesej, Das ist Auslegung und Erklärung des Uralten und aller Ersten Evangelium“ og Andr. Pancratius’ „Passions und Oster-Predigten“.²¹⁾ Endvidere kan anføres eksemplaret af Flensborgpræsten Arendt Fischers bog „Die Noch fest-stehende, unumbstossliche Wahrheit unserer Lutherschen Kirchen von der Kinder-Tauffe . . .“.²²⁾ Den har ikke blot en

trykt dedikation, men også en af Fischer skrevet to sider lang versificeret dedikation til dronningen (kat. 1, 4° nr. 146).

Der er imidlertid næppe tvivl om, at en del af de dubletter, som Kgl. Bibl. fik ved overtagelsen af hendes bogsamling, er udgået af biblioteket igen. Nogle med den boggave på flere tusind dubletter fra kongens bibliotek, som Frederik IV i 1730 skænkede Universitetsbiblioteket, efter at det var gået op i luer ved Københavns brand i 1728,²³⁾ andre ved de dubletauktioner som fandt sted flere gange i århundredets løb for at skaffe penge til indkøb af bøger og til indbinding. Ved den første dubletauktion i 1723, to år efter at samlingen var modtaget, blev dog ingen af dronningens bøger afhændet,²⁴⁾ men ved de øvrige auktioner over dubletter i århundredets løb, i 1742, 1783, 1786 etc., er dele deraf antagelig udskilt.²⁵⁾ Der må derfor udvises en vis tilbageholdenhed med uden videre at identificere bøger i Kgl. Bibl. som dronning Louises. Et par eksempler kan illustrere usikkerhedsmomentet. H. G. Masius' stridsskrift mod Calvinismen „Das treue Lutherthumb“, Kbh. 1690, som i følge kat. 1 skulle være indbundet i „roth B“, findes i såvel Kgl. Bibl. som i Universitetsbiblioteket indbundet i rødt maroquinbind med guldornamenter. Universitetsbibliotekets eksemplar har været med i boggaven i 1730 – det fremgår af det exlibris bogen er forsynet med – og kan således udmærket have været dronningens og Kgl. Bibl.s da have været Frederik IV's. Kongen ejede nemlig bogen allerede mens han var kronprins, hvad der fremgår af en katalog over hans bibliotek udarbejdet i 1694.²⁶⁾ Også den førnævnte ligtale over Conrad Reventlow findes i samme indbinding i både Kgl. Bibl. og Universitetsbiblioteket. Det sidste sted forsynet med et exlibris med følgende tekst „Donum Regiæ Celsitudinis Principis Charlottæ Amaliæ“. Imidlertid fik prinsessen ikke denne bog som sin arvedel fra moderen, men må have fået den andetsteds fra. I dette tilfælde kan Kgl. Bibl.s eksemplar have været dronning Louises.²⁷⁾ Men heller ikke flere eksemplarer af den samme bog i Kgl. Bibl. borger for, at der er tale om en af dronning Louises bøger, selvom den nok så meget forekommer i katalogerne over samlingen. Da Hans Gram nemlig ved kongelig resolution 19.8.1741 fik tilladelse til at sælge bibliotekets dubletter, nævnes udtrykkeligt nogle dubletter, som kongen, Christian VI, ikke ønsker solgt, heriblandt „Geistliche Reimgedichte“, Güstrow 1699, forfattet af dronning Louises fader, hertug Gustav Adolph af Mecklenburg-Güstrow.²⁸⁾ Ingen af de eksemplarer, som Kgl. Bibl. på dette tidspunkt har haft, kan have været dronning Louises, for det arvede prinsesse Charlotte Amalie.

Bogsamlingens proveniens ved vi iøvrigt kun lidt om. En næppe ube-

In Folio

- N° 1. Friderich .11. Konge til Danmark, og Dronningens Lovise Valerius-Act og Festivitet, som den .15^e April: 1700 skede. Kiøbenhavn. — . in roff broderet Sammit.
- 2 ind 3. Joh: Arndts Postilla. 12 Hæft. Lüneburg. 1680. Prænt. Samt. 2 Bænder.
4. Hinr: Müllers Evangelijfs Dørlus-Platte, eller Anlægning der Tom- ind Fast- = Tage Evangelium. Prænt. am Mäjen. 1708. Pr: 6.
5. Indsalben. Apostolijfs Dørlus-Platte, eller Anlægning der Tom- ind Fast- = Tage = Kristall. Prænt. am Mäjen. 1701. Pr: 6.
6. bis 15. D: Mart: Lutheri Guitte Lufser ind Dørlus. 10 Hæft. Lüneburg. 1661. — 10. Bænder. Pr: 6.

Begyndelsen af dronning Louises bogkatalog. Kgl. Bibl.s arkiv, E 18. Lidt formindsket.

tydelig del er antagelig medbragt fra Mecklenburg, mens andre som det er fremgået er indkommet som gave (med dedikation) til dronningen.^{28a}) Et vidnesbyrd om hendes mulige købelyst foreligger i besiddelsen af auktionskatalogen over kgl. konfessionarius Peder Jespersens bogsamling fra 1715; om hun har købt ind på auktionen er dog uvist, da ingen af de to eksemplarer i Kgl. Bibl. synes at have tilhørt hende eller rummer oplysninger om, at hun har optrådt som køber.

Størstedelen af bogsamlingen er som nævnt af teologisk-opbyggelig karakter. De fleste af bøgerne er på tysk, af tyske forfattere eller oversat til tysk. Dette gælder også den danske biskop Jens Dinesen Jersins andagtsbøger „Vera via Vitæ“ og „Troens Kamp og Sejr“, som dronningen har haft i en samlet tysk udgave fra 1685.²⁹⁾ Af reformationstidens forfattere er Luther den bedst repræsenterede, såvel med samlede udgaver af de tyske skrifter f.eks. „Deutsche Bücher und Schriften. 12 Theile. Wittenberg. 1557. 15 Bände. Fr. B.“ som med udgaver af enkelte værker, f.eks. „Kirchenpostilla“, Wittenberg 1575, og „Geistliche Psalmen und Lieder“, 1652. Men også andre reformatoriske forfattere forekommer, Bugenhagen med et enkelt værk,³⁰⁾ den som prædikant kendte Joh. Mathesius, der var en nær ven af Luther, med et par prædikensamlinger,³¹⁾ Nedersachsens reformator Urban Rhegius med bl.a. en samlet udgave af hans skrifter.³²⁾

I rigere mål forekommer dog ortodoksiens opbyggelige litteratur, især forfattere der er at betragte som forløbere for pietismen. Blandt de mest kendte kan nævnes Johann Gerhardt og Johann Arndt, af Gerhardt således bl.a. „Palm-Baum, oder Auslegung der Sonn- und Festtags Evangelien“,³³⁾ et værk i folio, og af Arndt de to kendte værker „Paradies-Gärtlein“ i flere udgaver og „Vier Bücher von Wahren Christenthumb“ ligeledes i flere udgaver samt hans postil.³⁴⁾ Men rækken af forfattere, såvel meget kendte som idag ukendte, synes uendelig og her skal blot fremdrages enkelte. Af Joh. Lassenius, præst ved den tyske menighed i København og en kendt og yndet opbyggelsesforfatter, findes kun en enkelt bog „Verliebte Sulamit“, „mit Kupfern“, København 1699, der er bevaret i Universitetsbiblioteket. Den også på dansk grund meget yndede opbyggelsesforfatter Heinrich Müller, professor i teologi i Rostock, er repræsenteret med en række af sine kendteste opbyggelsesbøger heriblandt „Geistliche Erquickstunden“, „Geistlicher Dank-Altar“ og „Der Himmlische Liebes Kuss“,³⁵⁾ den sidste kendt i flere danske oversættelser med den forjættende titel „Himmelske Kierligheds Kys udi hvilcken er indbefattet 8 Kapitler, som er en Forsmag paa Resten som skal følge“. Teologisk stod Heinrich Müller afgjort inden for den traditionelle lutherske ortodoksis rammer, men som prædikant og opbyggelsesforfatter satte han den mystisk-erotiske tradition i opbyggelsens tjeneste og benyttede en stil beslægtet med den mystiske spiritualisme, der pegede frem mod pietismen. Af en anden vigtig forløber for pietismen, den betydelige opbyggelsesforfatter Christian Scriver, har dronningen bl.a. ejet den meget udbredte opbyggelsesbog „Seelenschatz“.³⁶⁾ To, idag ikke særlig kendte forfattere, Sebastian Schmidt og Joh. Henr. Weyenmaier,

er der endog særdeles mange skrifter af, næsten lige så mange som af pietismens fædre Spener og Francke. Af Sebastian Schmidt findes der ialt 20 bøger, mest prædikensamlinger foruden enkelte kateketiske skrifter, af Weyenmaier ialt 17, ligeledes for størstedelens vedkommende prædikensamlinger, men også andre opbyggelsesskrifter med titler i tidens typiske erotisk prægede stil som „Betrachtung, der vom Jesu geliebten und in Jesum verliebten Seele“.³⁷⁾

Philip Jacob Spener er naturligvis stærkt repræsenteret, 22 af hans skrifter fordeler sig hovedsagelig på prædikensamlinger og forklaringer til Luthers lille katekismus. Derimod forekommer mærkeligt nok ikke hans mest kendte værk, hans reformprogram „Pia Desideria“, egentlig en fortale til udgaven fra 1675 af Johann Arndts postil, men også udgivet særskilt i 1676. Den udgave af Arndts postil fra 1680, dronningen har ejet, indeholder ikke Speners fortale. Af August Hermann Francke har dronningen haft en tilsvarende god samling, ialt 15 bøger, atter overvejende opbyggelige skrifter og prædikensamlinger, men desuden enkelte andre skrifter, f.eks. en bog om Vajsenhuset og de øvrige anstalter i Halle.³⁸⁾ Dronning Louise har dog ikke ladet sig nøje med skrifter af disse den kirkelige pietismes repræsentanter, men har også værker af forfattere, der var talsmænd for den radikale spiritualistiske kirkefjendtlige pietisme, f.eks. Christian Hoburg og ikke mindst Gottfried Arnold, en af de mest fremragende repræsentanter for den teologisk-radikale pietisme, der stillede sig mere og mere kritisk over for kirken. Arnolds mest kendt værk „Unparteiische Kirchen- und Ketzerhistorie“³⁹⁾ synes at mangle, men vi finder en række af hans skrifter, der alle vidner om hans interesse for den ældste kirke, „Leben der Alt-Väter“, „Auserlesene Send-Schreiben derer Alten“ og „Dankmahl des alten Christenthum“.⁴⁰⁾

De engelske opbyggelsesforfattere, som i løbet af det 17. århundrede gjorde sig stærkt gældende på tysk grund, forekommer i rigt mål. Der findes ikke mindre end 29 engelske forfattere samt fem engelske anonyme skrifter, naturligvis i tyske oversættelser. Af John Bunyan er der to bøger, „Gnade Gottes gegen die grössten Sünder“, en oversættelse af hans første betydelige skrift „Grace Abounding“⁴¹⁾, og „Zarteste Liebe Christi“, Hamb. 1698, derimod ikke hans mest kendte og yndede værk „Pilgrims Progress“, der dog udkom i tysk oversættelse i 1694. Af den puritanske opbyggelsesforfatter Richard Baxter er der ni og af den anglikanske biskop af Norwich Joseph Hall er der syv skrifter. Bortset fra disse to er de øvrige engelske forfattere stort set kun repræsenteret med en enkelt eller to bøger hver, dette gælder f.eks. puritaneren Daniel Dyke, af hvem der er to bøger, fremfor alt det kendte værk „Selbst-Betrug“⁴²⁾ og den

som prædikant kendte John Tillotson, ærkebiskop af Canterbury, af hvem der er en samlet udgave.

Selvom den overvejende del af værkerne i samlingen er af protestantisk observans, og overvejende fra det 17. århundrede, er enkelte skrifter af katolsk oprindelse. Et af de engelske opbyggelsesskrifter, „Güldenens Kleinod der Kinder Gottes“,⁴³⁾ der går under den tyske oversætters Em. Sonthombs navn, er oprindeligt forfattet af den engelske jesuit Robert Parsons og derefter bearbejdet af den anglikanske præst Ed. Bunny.⁴⁴⁾ „Güldenens Kleinod“ er således en protestantisk bearbejdelse af et oprindeligt katolsk skrift. Rent katolske bøger er „Nachfolge Christi“ af Thomas a Kempis, „Nachfolge des Armen Lebens Christi“ og „Von Vollenkommenheit aller Tugenden“ af Johann Tauler⁴⁵⁾ og fra en senere tid „Von der Liebe Gottes“ af Johann von Staupitz, Luthers foresatte i Augustinerklosteret i Erfurt.⁴⁶⁾

Den ikke-opbyggelige del af bogsamlingen består hovedsagelig af historiske værker, biografier, rejseberetninger og romaner. Med enkelte undtagelser – f.eks. Christian V's Tagesregister og nogle efterretninger fra Store Nordiske Krig – har de fleste historiske værker dog et religiøst præg, idet der er tale om kirkehistoriske fremstillinger såsom „Mecklenburgische Kirchen-Historie“, Güstrow 1714, af den mecklenburgske hofprædikant Georg Friderich Stieber, eller „Historischer Extract der Reformation der Kirchen in Engelland“, en oversættelse af den engelske biskop Gilbert Burnets „History of the Reformation of the Church of England“.⁴⁷⁾ Biografierne – omkring en halv snes ialt – er mest levnedsbeskrivelser af kongelige personer som f.eks. „Leben der Königin Christina von Schweden“, „Leben der Königin Annæ von Gross-Britannien“, „Leben der Könige in Hispanien“, „König Carls XII Lebens Beschreibung“ etc.⁴⁸⁾ De få rejseberetninger og beskrivelser af fremmede lande er alle forsynede med kobberstik og i store formater, enten i folio som pragtværket „Beschreibung von America und des Süd-Landes“⁴⁹⁾ eller i kvart som „Schauplatz Barbarischer Schlawerey“,⁵⁰⁾ der indeholder en række gruelige beretninger om mennesker, der bliver pint på alle mulige forfærdelige måder i forskellige eksotiske østlige lande.

I modsætning til de øvrige værker har skønlitteraturen åbenbart ikke været særlig estimeret, samtlige romaner er opført uden vurderingssum i kat. 2, og titlerne anføres meget summarisk, ja nogle slås sammen under ét som „5 andre Romainen in Türrck. Pap.“. Den lærde bibliotekar har næppe regnet dem for nogen ønskværdig accession til Kgl. Bibl. Af de titler, der anføres nogenlunde udførligt, fremgår det, at dronning Louise dels har haft tyske oversættelser af franske heroiske romaner som Ma-

deleine de Scudéry's bindstærke værker „Artamène ou Le Grand Cyrus“ og „Clélie, histoire romaine“, dels – ikke uventet – forskellige af det 17. århundredes tyske romaner som Daniel Caspar von Lohensteins posthumt udgivne helteroman „Der Grossmütige Feldherr Arminius“, en murstensroman i fire store kvartbind, samt en af barokkens mest yndede heroiske romaner „Die Asiatische Banise“ af Heinrich Anshelm von Ziegler und Kliphausen.⁵¹⁾

Et fåtal af bøgerne er affattet på andre sprog end tysk, heriblandt den tyske forfatter Caspar Neumanns meget udbredte bønnebog „Kern aller Gebete“ i en dansk udgave fra 1695 og den danske skibspræst Jens Coldings „Sebulon eller Søe-Havn for de aandelige Søe-Farende som seiler i dette Liv paa Verdens Hav“, Kbh. 1720. På fransk forekommer tre værker af den franske hofprædikant Gaspard Antoine de Bois-Clair: „Psaumes ecclésiastiques“ og „Recueil des Cantiques ecclésiastiques Luthériens“, to udvalg af salmer udgivet til brug ved den franske gudstjeneste i slotskapellet⁵²⁾ samt et skrift angående forholdet mellem lutheranere og reformerte „Dialogues Chrétiens entre un Luthérien et un Réformé, touchant quelques différences de leur réligions“.⁵³⁾ Bøgerne på dansk og fransk falder ved deres indhold godt i tråd med samlingens helhedspræg.

Det har været hævdet, at dronning Louises bogsamling kun indeholdt 6 værker, der omhandlede ikke-religiøse emner, at alle bøgerne var skrevet på tysk, og at kun ganske få skyldtes ikke-tyske forfattere, samt endelig at samlingens teologisk-opbyggelige del klart viste, at hun tilhørte den pietistiske retning.⁵⁴⁾ Det er rigtigt, at hovedvægten i samlingen afgjort ligger på skrifter af enhver art, der kan tjene til opbyggelse og trøst i modgang, og at opbyggelseslitteraturen har en klar overvægt i forhold til de øvrige genrer, og det kan ikke benægtes, at bibliotekets teologisk-opbyggelige del indicerer, at hun har tilhørt den pietistiske retning. Men dronning Louise har ikke destomindre, som vist, haft langt flere end seks værker med ikke-religiøse emner, hun har dog ejet bøger på andre sprog end tysk, og antallet af ikke-tyske forfattere er ganske betragteligt. Af de ca. 130 forfattere, der er repræsenterede, er ca. en fjerdedel franske, danske og navnlig engelske.

NOTER

- (1) Minder om danske dronninger, Det kongelige Bibliotek 1970; Carl S. Petersen: Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie, 1949, s. 76ff.; E. C. Werlauff: Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn, 2. udg. 1844, s. 1ff, og Carl S. Petersen: Dronning Sophie Amalies Bogsamling, i: Bok- och Bibliotekshistoriska Studier tillägnade Isak Collijn, Uppsala 1925, s. 231-247. – (2) Karl Schmaltz: Kirchengeschichte Mecklenburgs III, Berlin 1952, s. 60. – (3) Værket er trykt i Hamburg 1711, og omtalt i Werlauff anf. skr. s. 107. Om dronning Louise, se Ellen Jørgensen og Johanne Skovgaard: Danske Dronninger, 1910, s. 188-194, og Fr. Weilbach: Frederik IV's Frierrejse til Mecklenburg og Sachsen, i: Historisk Tidsskrift 10. rk. 3. bd. 1935, s. 256-266. – (4) Kgl. Bibl.s arkiv E 17. – (5) Kgl. Bibl.s arkiv E 18. – (6) Kgl. Bibl.s arkiv A 8, Journalsager, ældre række nr. 16, 2 blade. – (7) Prinsesse Charlotte Amalies testamente, dateret 1.7.1773, findes trykt i: P. Brock: Den Oldenborgske Kongeslagt, især under Enevælden, 1870, s. 78ff. – (8) Peder Lüders (1679-1730) var kabinetssekretær hos dronning Louise til hendes død i 1721, jfr. Louis Bobé: Bremerholms Kirke og Holmens Menighed gennem tre Aarhundreder MDCXIX-MCMXIX, 1920, s. 127. – (9) Ellen Jørgensen og Johanne Skovgaard: Danske Dronninger, 1910, s. 192, og C. O. Bøggild Andersen, i: Dansk Biografisk Leksikon, red. af P. Engelstoft og Svend Dahl, XIV, 1938, s. 488, jfr. dog Minder om danske dronninger, Det kgl. Bibliotek, 1970, s. 12, hvor tallet korrekt opgives til 634 bind på grundlag af kat. 1. – (10) Henr. Bornemann: Den hellige og meget højtidelige Kongl. Salvings Act og Festivit, som den 15. April 1700 paa Friderichsborgs Slot og udi Friderichsborgs Slots-Kirke med H. K. M. Friderich den Fierde, saa vel som med H. M. Dronning Lovise blev celebreret, Kbh. u.å. Fol. – (11) Paul Vindingius: Comitatus Reventloviana. S. Oratio fun. in obitum Conradi Com. Reventlov, habita Ao 1709 d. 13. Julii. Hafn. 1714. Fol. (med lat., dansk og tysk tekst). Om bindet jfr. nedenfor. – (12) København 1700. – (13) Den fulde titel er: „Heilige Betrachtungen und geistreiche Andachten aus dem heil. Bernharo und aus dem heil. Augustini.“ – (14) Dansk Biografisk Lexicon, udg. af C. F. Bricka, XIII, 1899, s. 523. – (15) Minder om danske konger, Det kgl. Bibliotek 1969, nr. 30. Salvingsakten forekommer i to udgaver, den ene med de kongelige navne på titelbladet trykt med rødt samt to store portrætter af kongeparret, stukket af tyskeren Johan Friedlein, der virkede i København omkring århundredskiftet, den anden med titelblad kun i sort tryk og uden portrætterne. Den sidste udgave findes i et helbind med guldmogram såvel i Kgl. Bibl. som i Universitetsbiblioteket. – (16) København 1716. – (17) Coburg 1717. – (18) Oldenburg 1704. – (19) Frankfurt an der Oder 1704. – (20) Leipzig 1706. – (21) Trykt henholdsvis Leipzig 1582 og Frankfurt am Main 1694. – (22) Skriftet er trykt i 1712 og er en udførlig gendrivelse af de angreb på kirkens dåbspraksis, som flensborgpræsten O. L. Strandiger var fremkommet med, idet han forkastede barnedåben og hævdede voksendåbens skriftmæssighed, jfr. M. Neiiendam: Erik Pontoppidan, I, 1930, s. 209, og Joh. Pedersen: Fra Brydningen mellem Ortodoksi og Pietisme, II, 1948, s. 36-37. – (23) Werlauff anf. skr. s. 122. Dronning Louises

bogsamling må have været nogenlunde intakt i 1730, idet Kgl. Bibl.s overlevering til Andreas Højer, da han i dette år blev kongelig bibliotekar, fandt sted efter „den Wolfenske Catalog . . . den Reitzerske Catalog . . . efter Catalogen over Dronning Louises Bogsamling“ (Werlauff anf. skr. s. 120). Først efter denne overlevering fandt afgivelsen af dubletter til Universitetsbiblioteket sted. – (24) Dette fremgår af katalogen over denne auktion *Catalogus Selectiorum omnis generis variique idiomatis Librorum, quorum Auctio, volente Deo, habebitur d. Novembr. MDCCXXIII*. Af denne katalog findes to eksemplarer i Kgl. Bibl. begge gennemtrukket med hvide blade, hvor købere og priser er anført. Det ene eksemplar er ført af Marcus Wøldike, senere professor i teologi, der var famulus ved Kgl. Bibl. 1722-1728. – (25) Om Kgl. Bibl.s dubletauktioner etc., se Werlauff anf. skr. s. 114, 122, 137 ff, 155, 178, 211, 255-56, 271, 375. – (26) Kgl. Bibl.s arkiv E 14, „Catalogue Des Livres Qui sont dans la Bibliotheque de son Altesse Royale“, udarbejdet af F. Hohendorff, 1694. – (27) Jfr. den i note 6 nævnte kilde. Bindet på Universitetsbibliotekets eksemplar er afbildet i *Historiske og moderne Bogbind*, udstillede af Univ. Bibl. april 1924, s. 33. – (28) Werlauff anf. skr. s. 139.

(28a) Foruden de i teksten nævnte bøger med trykt dedikation til dronning Louise er følgende fundet: Ernst Christian Boldich: *Heilige Seelenruhe*, 1703, Franc. Leop. a Reising: *Selbst-Prüfung*, Hamb. 1710, Christoph. Ernst. Scultetus: *Die beständigste Seelen-Vergnügung*, Hamb. 1716. Disse anføres alle i katalogerne. Derimod mangler Joh. Binch: *Skat over all Skat*, 1703 med dedikation fra oversætteren Ellen Opdal til dronning Louise. Eksemplaret i Kgl. Bibl. har imidlertid uden på bindet „K C. 1712“, og det er da tænkeligt, at dronningen har videregivet dette eksemplar til K(ronprins) C(hristian). – (29) *Udkommet* henholdsvis 1633 og 1636. – (30) Johann Bugenhagen: *Über die Passion*, Stettin 1618. – (31) Joh. Mathesius (1504-1565): *Auslegung des Buches Syrach*, Leipzig 1589 samt det s. 111 nævnte værk. – (32) Urban Rhegius (1489-1541): *Bücher und Schriften*, Nürnberg 1562. – (33) Jena 1663. – (34) *Postillen i en udgave* fra 1680. – (35) Hamb. 1693, Frankfurt a.M. 1678 og Frankfurt a.M. 1704. (36) Leipzig 1682. – (37) Augsburg 1685. – (38) *Nachricht vom Waysen-Hause und übrigen Anstalten zu Glaucha vor Halle*, Halle 1709. – (39) Frankfurt a.M. 1699-1700. – (40) Trykt henholdsvis Halle 1700, Frankfurt a.M. 1700, og Goslar 1699. (41) Den tyske oversættelse er fra 1698. Værket er skrevet under det 12-årige fangenskab Bunyan kom i efter restaurationen i England 1660, og skildrer hans egen religiøse krise. – (42) Skriftets fulde titel er „*Nosce Teipsum: Das grosse Geheimnis des Selbst Betrugs*“, Frankfurt a.M. 1691; det er den sjette udgave, førsteudgaven af den tyske oversættelse udkom i Basel i 1638, og den engelske original i 1614. – (43) Lüneburg 1681. – (44) Den engelske original består kun af to dele, mens skriftets tredje del, som også findes i den danske oversættelse fra 1651, er kommet til på tysk grund og findes i samtlige bevarede tyske udgaver.

(45) Thomas a Kempis (1380-1471): *Nachfolge Christi*, Frankfurt a.M. 1681, og Johann Tauler (ca. 1300-61): *Nachfolge des Armen Lebens Christi*, Frankfurt a.M. 1681, og: *Von Vollenkommenheit aller Tugenden*, Frankfurt a.M. 1622. – (46) Johann von Staupitz: *Von der Liebe Gottes*, Frankfurt a.M. 1681. – (47) Den tyske oversættelse er trykt i Frankfurt a.M. 1691 og første bind af den engelske udgave udkom i 1681. – (48) *Leben der Weltberühmten Königin Christina von Schweden*,

Leipzig 1705. – Das Leben Annæ, Königin von Gross-Britannien, Frankreich und Irland; sambt einer Beschreibung von dem jetzigen Englischen Hoff, Frankfurt und Leipzig 1709. – Der Könige in Hispanien Leben, Regierung und Absterben ... Nürnberg 1678. – Die Ausführliche Lebens-Beschreibung Carls des XII ... Frankfurt und Leipzig 1701-1717. – (49) Amsterdam 1673. – (50) Hamburg 1694. (51) Madeleine de Scudéry's (1607-1701) to romaner udkom henholdsvis 1648-53 og 1654-61, i tysk oversættelse 1691-97 og 1664. Daniel Caspar von Lohensteins (1635-83) roman „Der Grossmüthige Feldherr Arminius“ udkom i Leipzig 1689, og Heinrich Anshelm von Ziegler und Kliphausen (1663-96): „Die asiatische Banise“ i 1698. (52) Trykt henholdsvis 1696 og 1694. – (53) Trykt 1693. Bois-Clair var oprindelig jesuit, blev derefter reformert og gik nogle år efter at han var kommet til Danmark over til lutherdommen, og flere af hans skrifter, bl.a. dette, må opfattes som indirekte forsvarsskrifter for oprigtigheden af hans omvendelse. – (54) Ellen Jørgensen og Johanne Skovgaard anf. skr. s. 192.